

Неизвестно до днес продължение на „Синема”

Петър Кърджилев

Първото стационарно кино в България, софийският „Модерен театър”, разтваря врати на 4.XII.1908. Дейността му променя за кратко време киносценарието както в столицата, така и в цялата страна, активизира кинорекламата в периодичния печат... Но и провокира абсолютно непознатото до този момент интелектуално занимание, наричано днес „теория на киното” или „кинотеория”. Приема се, че началото на този елитен дял от кинознанието поставя италианецът Ричиото Канудо (Ricciotto Canudo, 1877–1923) – писател, есеист, критик, живял предимно във Франция и творил на френски език, с публикуването през октомври 1911 на своето есе-манифест, озаглавено „Раждането на шестото изкуство” – „La Naissance d'un sixième art – Essai sur le cinématographe”. В него Канудо, след като признава, че поради скорошното си появяване на бял свят киното все още не допуска теорията в своя периметър, прави опит да формулира неговата специфика, сравнявайки го с познатите дотогава изкуства, но и разграничавайки го от тях...

Оказва се обаче, че същото прави и българинът Иван Стоянов Андрейчин (1872–1934) – поет, белетрист, есеист, литературен теоретик и критик, един от първите театрални критици у нас. Завършил литература във Франция (1898), той е дългогодишен преводач от езика на Волтер, почитател на френската култура и теоретик на модернизма¹. Затова и озаглавява „Синема”² едно от есетата си, които редовно публикува в рубриката „Подлистник” на в. „Свободно слово” („орган на Младо-Либералната партия”), посветени предимно на театъра. Удивителното е, че „Синема” бива отпечатано на 25 февруари 1909 – две години и половина преди появата на „Раждането на шестото изкуство” на Ричиото Канудо! През 1910 Иван Андрейчин издава своята „Книга за театъра. Исторически, теоретически и критически бележки”. Деветата от нейните глави (с. 64–69) се нарича „Синема”, защото съдържа абсолютно същия като в „Свободно слово” текст, към чийто край авторът е добавил само един нов абзац от 15-ина реда.

Проф. Владимир Игнатовски е киноведецът, който най-задълбочено анализира главата „Синема” („прототипът” се появи по-късно, след като през 2014 попаднах на него), подчертавайки „благосклонността” на автора ѝ към кинематографа, необичайна за тогавашните интелектуалци; неговата „прекрасна прозорливост” – „бъдещето на новото откритие не буди съмнение” у Андрейчин; както и „размишленията му за научното кино”, за „специалната, писана специално за екрана литература”³ (сценарната)... Макар че споменава книгата мимоходом и по друг повод, киноисторикът проф. Александър Грозев също е убеден в нейния принос като „сондаж” (макар и инцидентен) в недрата на кинотеорията: „Няколко бележки в периодичния печат, кратка статия на Ив. Ст. Андрейчин в неговата „Книга за театъра” (издателство на Ив. Г. Игнатов, София, 1910, стр. 64–67) – с това се изчерпват и опитите за систематизирано и задълбочено проникване в същината и спецификата на младото изкуство”⁴. Теоретикът проф. Неделчо Милев охарактеризира „Синема” не само като стойностен, но и като изключителен акт. „В историята на българското дореволюционно кино – пише той – съществува привиден парадокс: в сравнение с неразвитото, в много случаи и отношения полулюбителско филмопроизводство у нас се проявява относителна активност на теоретическото мислене по въпросите на филмовото изкуство... В този ранен период [1910], преди още да имаме филмопроизводство, в нея [„Книга за театъра”] филмовото изкуство е застъпено с една, макар и кратка, теоретична статия по проблемите на киното, базираща се главно на френския филм”⁵.

Вярно е, че Иван Андрейчин разглежда взаимоотношенията на литературата, театъра и фотографията с киното, предусеща появата в него на звука („словото“), предлага своя визия за „голямото бъдаще“ на „синемата“ като изкуство, и то „странно, сложно и синтетично“... Но пък и припомня краткия път, извървян от „апарата“ до този момент: „В началото ний отивахме да гледаме кинематограф от просто любопитство [много е възможно авторът да е присъствал за пръв път на киносеанс в Париж]. Сега навсякъде, в всички големи и малки градове на запад, това изнамерване стана една необходимост за развлечение и особен род художествена наслада. Построиха особени театри за него. И те събират многобройни зрители. Нашата столица, ако не създава своя култура, поне копира, подражава и усвоява чуждата. Това нито е маловажно, нито е безполезно – напротив“. Бъдещият пръв председател на Съюза на българските писатели (1913) отделя няколко реда и за проникването на „синемата“ у нас: „Най-напред тя стана необходимо действующе лице на всяко варие; по-после построиха за нея скромни бараки, като я венчаха с фонографа; от някои вариетета даже тя изхвърли всички артисти и сама ги замести. А напоследък ѝ построиха един доста хубав храм, предназначен за сега само за нея. Не знайте ли Модерния Театър на улица Мария Луиза?“⁶. С тези слова – пестеливи, ала безукорно точно проследяващи етапите в еволюцията на първичния филморазпространителски процес – Иван Андрейчин остава в родната екранна историография не само като „теоретик, който много зряло разсъждава за бъдещото звуково кино“⁷, но и като предтеча на малобройната група летописци на киното в България. „О, да – възкликва възторжено, но и пророчески той в края на главата – синемата пише своята история и приготвя своята еволюция!“⁸.

Оказа се, при това най-изненадващо, че Иван Андрейчин е написал и втора част на есето, публикувана през лятото на 1921 в софийското сп. „Свободна мисъл за литература, театър, изкуство и критика“⁹. Оказа се също, че той почти сам (в съредакторство с Васил Стефков) списва 8-те книжки на изданието, които излизат от края на месец май до средата на юли 1921. В началото на едноименното продължение на „Синема“ Иван Андрейчин, скрит зад артистичния псевдоним Ерик Светлооки, припомня „изнамерването“ на кинематографа, „за който писах веднаж – използвам случая той, за да подчертае родствената връзка между двете есета, – доста отдавна – преди повече от десет години“. „Бъдещето, което му предричах – признава авторът, – се осъществи по-смело, отколкото предполагах“. Той не пропуска също така да подчертае, че според него това наименование е „дълго, неблагозвучно и грубо“. Поради което си позволява да използва понятията „механически театър“ или „синема“, чиято поява на бял свят била подготвена от „театралната техника на натуралистичната и импресионистичната драми“. Андрейчин е дълбоко уверен, че „тържеството на синемата е неизбежно“, защото тя е по-ефективна от театъра – производството на филми е по-евтино, приходите са по-големи, киното е способно да задоволява жаждата за винаги нови и силни образи, усещания и емоции. „Синемата е вече шесто изкуство“ – възкликва есеистът, „тя разполага със свои собствени [изразни] средства за възпроизвеждане на живота“. Той подхвърля и една „еретична“ за времето си мисъл – „синеартистите“ трябва да притежават качества, различни от тези на театралните (сценичните) актьори. В типичен за начина си на мислене стил Иван Андрейчин се опитва да надникне и в бъдещето на киното, което освен „художествена наслада“ може да бъде използвано за „нагледно обучение на малки и големи“, да допринесе за развитието на „естетически вкус във всички области на живота“...

Текст към илюстрациите:

1. Есето „Синема” във в. „Свободно слово” от 25.II.1909 (001-Andreychin-1909)
2. Есето „Синема” в сп. „Свободна мисъл за литература, театър, изкуство и критика” от 6.VI.1921

¹ <http://literaturnsviat.com/?p=45386> (2.IV.2022)

² **Андрейчин, Ив. Ст.** Синема. – Свободно слово, г. V, № 430, 25.II.1909, с. 2–3

³ **Игнатовски, Владимир.** Книга за киното от 1910 година. – Кино и време, 1975, № 10, с. 82–84

⁴ **Грозев, Александър.** Кинематографът – частен или обществен? (Пионерски труд на българското кинознание). – Кино и време, 1974, № 8, с. 35–36

⁵ **Милев, Неделчо.** Киноестетиката на Кирил Кръстев. – Кино и време, 1972, № 2–3, с. 36

⁶ **Андрейчин, Ив. Ст.** Книга за театра. Исторически, теоретически и критически бележки. София: Ив. Г. Игнатов, 1910, с. 65

⁷ **Янакиев, Александър.** Синема.bg..., с. 98.

⁸ **Андрейчин, Ив. Ст.** Книга за театра..., с. 69.

⁹ **Ерик Светлооки** [Ив. Ст. Андрейчин]. Синема. – Свободна мисъл за литература, театър, изкуство и критика, г. I, № 2, 6.VI.1921, с. 10–11